

2021

TÜRK DİLİ I

5. HAFTA

TÜRKİYE TÜRKÇESİ

- *CUMHURİYET ÖNCESİNDE ÇALIŞMALAR*
- *Yeni Lisan Hareketi*
- *CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ÇALIŞMALAR*
- Yazı ve Dil Devrimi
- Atatürk ve Türk Dili
Türk Dilinin Zenginliği

CUMHURİYET ÖNCESİNDE ÇALIŞMALAR

- XIX. yüzyılda Batı'yla tanışan Türk aydınları için Arap alfabesiyle Latin harflerini karşılaştırmak kaçınılmazdı.
- 1862 yılında Arap harflerini öğrenmenin zorluğundan, basım tekniği açısından ortaya koyduğu güçlüklerden söz eden Münif Paşa, Arap alfabeli yazının “ıslaha muhtaç” olduğunu söyler.

- Arap yazısının Türkçeye, Türkçenin ses özelliklerine uymadığını ve Türkçeye zarar verdiğini öne süren Azerbaycanlı Türk yazar Mirza Fethali Ahunzade 1863 yılında, İstanbul'da Fuat Paşa ile görüşür ve Kiril-Latin karışımı bir alfabe önerir.
- Ancak önerilen bu yazının da uzmanlarca çok karışık bulunduğunu burada belirtmeliyiz.
- Bu yıllarda daha çok Arap alfabesine bağlı yenilikler önerilirken 1869'da Terakki gazetesinde, Hayrettin imzalı bir yazıda Arap harflerinin yerine Latin yazısının alınması çözüm olarak gösterilir.

- Daha köktenci bir anlayışla yazılan bu yazıda bile dinsel yazıların Arap harfleriyle yazılması görüşü, yer almaktadır.
- Ebü'z-Ziya Tevfik yine aynı gazetede bu yazıyı eleştirerek dünyayı aydınlatan bilgi ışığının bizim yazımızdan, yani Arap yazısından çıktığını ileri sürer.
- O dönemin Mecmua-i Ulûm, Ruzname gibi dergi ve gazetelerinde de buna benzer tartışmalar yer almıştır. Sonuç olarak Tanzimat Dönemi'nde aydınlar ancak Arap yazısını tartışabilme yürekliliğini gösterebilmiş, bu yazıyı değiştirmek için de ciddi bir öneri ya da girişim görülmemiştir.

- Ancak bu tartışmalarla birlikte, kalıplaşan yazım kurallarının bir ölçüde değişmeye başladığı görülür.
- Türkçe sözcüklerde ünlülerin yazılması yoluna gidilir, giderek yazarlar arasında yazım konusunda kimi farklılıklar ya da tutarsızlıklar ortaya çıkar.
- Özellikle bu farklılıklar ya da tutarsızlıklar Türkçe sözcüklerin yazımında görülüyor; Arapça ve Farsça sözcüklerin yazımı değişmiyordu.
- Edebiyat-ı Cedide Dönemi'ne girerken **“Türk”** sözcüğünün yazımı bile tartışma konusu olmuştur.

- Hüseyin Cahit'in çıkardığı Mektep dergisi, 1896'da yazım konusunda bir soruşturma açmış ancak alınan cevaplar, o günkü kargaşayı yansıtmaktan öteye geçememiştir.
- 1895-96 yıllarında yayımlanan dergilerde sık sık yazım konularına değinilmiş, kimi seslerle ilgili yeni öneriler ortaya atılmıştır.

- Bu öneriler özellikle sözlüklerin madde başlıklarında değerlendirilmiş, Şemsettin Sami'nin Kâmûs-ı Türkî'sinde, Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmanî'sinde madde başlarında Arap yazısını okumayı kolaylaştıran yeni imler (işaretler) kullanılmıştır.
- Bu tartışmaların ciddi bir aşamaya gelememesinde istibdat dönemine özgü ait baskıcı yönetimin de etkisi olmuştur kuşkusuz.

- Meşrutiyet'le birlikte II. Abdülhamit'in koyduğu yasaklar kalkınca yazı konusundaki yenilik denemeleri yeniden canlanmıştır.
- Bu denemeler gene Arap harflerini iyileştirme yolunda olmuştur.
- Yazarları arasında Halit Ziya'nın da bulunduğu ve İzmir'de çıkan *Hizmet* gazetesinde, ayrı bir bölümde yeni bir yazım (imla) anlayışı denenmiştir.
- Bu yayın da o günün Maarif Nezareti'nden (MEB) gelen bir talimatla durdurulmuştur.

- 1910 yılında Tiranlı Arnavutlar, Latin yazısını kullanmak için Sadrazamlığa başvurup izin isterler.

Bu konuda Şeyhülislamıktan görüş istenir.

Şeyhülislamığın verdiği yanıtta; “Kur’an’ın Arap yazısından başka bir yazı ile yazılamayacağı, Kur’an alfabesiyle yani Arap alfabesiyle yazılmayan bir yazının İslam ülkelerinde kullanılamayacağı” düşüncesi yer alır.

Hüseyin Cahit, Tanin’de yazdığı “Arnavut Hurufâtı” başlıklı yazısında Latin harflerini savunur, Türkçe için de bu harfleri önerir.

- Aydınlar giderek Arap alfabesinde yeni düzenlemeler yapmak yerine, Latin alfabesini kullanmanın daha doğru olacağını savunurlar; Celal Nuri İleri, Kılıçzade Hakkı bu düşünceyi savunan yazarlar arasındadır.
- Yeni yazı denemelerine katılanlar arasında Enver Paşa da vardır; 1913 yılında Harbiye Nazırı olunca orduda yeni bir yazı biçimini (gene Arap kaynaklı) yerleştirmeye çalışırsa da bunun da kolaylık yerine güçlük getirdiği görülmüştür.

- Meşrutiyet Dönemi'nde Maarif Nezaretinin kurduğu “Sarf ve İmla Encümeni” tarafından yayımlanan küçük bir yapıtta; yazımda hiçbir değişikliğin yapılamayacağı düşüncesi öne sürülmüştür.
- Böylece 1862'den beri süregelen tartışmalardan önemli bir sonuç elde edilemediğini söyleyebiliriz.
- 1897 yılında Osmanlı Devleti'nde yapılan istatistiklere göre okuma-yazma bilenlerin oranı %10'un altındadır.
- Okuyan öğrencilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında ilkokulda kız-erkek öğrenci oranı 0.40 iken bu oranın ortaokulda 0.15'e düştüğü görülmüştür.

- Ayrıca Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde eğitim kurumları büyük bir çöküntü içine girmiştir.
- Medrese ve modern devlet okulları dışında, kendi dillerinde eğitim yapan azınlık okulları vardır.
- Yabancılar, misyonerlik faaliyetleri ve sanayileşme sonucu ürünlerine pazar sağlayabilmek için 19. yüzyıldan itibaren ülkemizde eğitim faaliyetlerine hız vermişlerdir.

- Açılan okullar, emperyalist ülkelerin amaçlarına hizmet eden araçlar konumuna getirilmiştir.
- Okulu açan ülke; kendi dinsel inancını, kültürünü, dilini öğretirken Osmanlıyı içten parçalayacak propaganda faaliyetlerini yürütmüştür.
- Ayrılıkçı isyancılara lojistik destekler vermiştir (Nuray Türk Günay).

- ? Beylikler Dönemi'nde Karamanoğlu Mehmet Bey, 15 Mayıs 1277'de çıkardığı ünlü fermanıyla herkesin Türkçe konuşmasını emretmiştir.
- ? Ancak bu çıkış da bir yere varamaz.
- ? Türkçe, giderek yerini Arapça ve Farsçaya bırakır.
- ? Bu durumdan XIV. yüzyılda Âşık Paşa, şöyle yakınır:
Türk diline kimseler bakmaz idi,
Türklere herkiz gönül akmaz idi,
Türk dahi bilmez idi bu dilleri,
İnce yolu, ol ulu menzilleri.

- ? Buna benzer tepkiler Anadolu'da iki ayrı dilin ortaya çıkmasını önleyemedi.
- ? Bundan sonra Anadolu'da XX. yüzyıla dek Türkçe halkın dili, Osmanlıca sarayın ve aydınların dili olarak yaşadı.
- ? Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında dil tartışmaları da hızlandı.
- ? Ulusal bilincin uyanması, halka doğru yönelme atılımları, "Türkçenin sadeleşmesi" eylemine uygun koşulların hazırlanmasında önemli bir etken oldu. İşte bu koşullarda **Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip Yöntem, Âkil Koyuncu** gibi yazarların başlattığı sadeleşme eylemi başarıya ulaştı.

Yeni Lisan Hareketi

- Ömer Seyfettin ve arkadaşlarının (Ziya Gökalp, Ali Cânîp Yöntem, Âkil Koyuncu) konuşma dilinden yeni bir yazı dili oluşturmak amacıyla Genç Kalemler dergisinde başlattıkları Yeni Lisan Hareketi, Türkçede sadeleşme ve millîleşmenin başlangıcı olarak kabul edilir.
- Yeni Lisan Hareketi'nin gerçekleşmesinde bugün de geçerliğini sürdüren ilkeler benimsenmiş.
- Bunlardan bazıları şunlardır:

- 1. Arapça ve Farsçadan Türkçeye giren dil bilgisi kuralları ve bu kurallarla yapılan bütün tamlamalar Türkçeden kaldırılmalıdır.
- 2. Dilimize Arapça ve Farsçadan girmiş kelimelerle yapılacak yeni isim ve sıfat tamlamaları, Türkçenin kurallarına göre yapılmalıdır.
- 3. Yazı diliyle konuşma dili arasındaki büyük ayrılığı kaldırmak için yazı dili konuşma diline yaklaştırılmalı; İstanbul konuşması (ağız), yazı dili olmalıdır.

- 4. Bu ilkelerden yola çıkarak taklit değil; yeni ve millî bir edebiyat meydana getirilmelidir.
- Yabancı kural ve kelimelerden hızla temizlenen Türkçe, Millî Edebiyat Akımı'yla da İstanbul ağzına dayanan bir yazı dili şeklinde gelişmesini sürdürmüştür.
- Türkiye Türkçesinin gelişmesi içinde Yeni Lisan Hareketi'nden sonra en geniş çalışma Dil Devrimi'dir.

- ? Ziya Gökalp'ın dilimizin sadeleşmesi konusundaki düşüncelerini şöyle özetleyebiliriz:
- ? Ulusal dilimize erişebilmek için yüzyıllardan beri konuşma dili olamayan Osmanlıca hiç yokmuş gibi bir yana atılmalı, Halk Edebiyatı'na yön vermiş olan Türkçe benimsenmelidir.
- ? Yazı dilinde de İstanbul halkının özellikle İstanbul hanımlarının konuştuğu Türkçe, örnek alınmalıdır. Yani konuşma dili yazı dili hâline getirilmelidir. Halk dilinde yaşayan, söyleniş ve anlam yönlerinden yanlış sayılan Arapça ve Farsça sözcüklerin bu bozulmuş biçimleri Türkçe sayılmalı, bu tür sözcüklerin yazılışları da söylendiği gibi olmalıdır.

- ? Yerlerini yenilerine bırakmış, ölü bir nitelik kazanmış olan eski Türkçe sözcükler yeniden diriltilmemelidir.
- ? Yeni bir terim yapılacağı zaman, önce halk dilindeki sözcükler arasında aranmalı, bulunmazsa Türkçe eklerle Türkçe köklerden türetilmeli. Türetme de olanaksızsa Arapça ve Farsçadan alınmalıdır. Teknik alanlarla ilgili sözcüklerse yabancı dillerden olduğu gibi alınmalıdır.
- ? Arapça ve Farsçanın ekleri, kuralları ve bu kurallara göre yapılmış tamlamaları dilimize sokulmamalıdır.

- ? Halkımızın bildiği ve kullandığı her sözcük Türkçe sayılmalıdır.
- ? Ülkemiz Avrupa uygarlığına kesin bir biçimde girmeye kararlı olduğuna göre bütün çağdaş kavram ve anlamları karşılayacak yeni sözcüklere ihtiyacımız vardır. Halk dilinde eş anlamlısı bulunan Arapça ve Farsça sözcükler dilimizden atılmalı, tam eş anlamlısı bulunmayanlar dilimizde korunmalıdır.
- ? Bunun için en etkili yol, bu uygarlığın anıtlanmış yazınsal, bilimsel ve felsefi yapıtlarını dilimize çevirmek, o yapıtlardaki kavramlara Türkçede karşılıklar bulmaktır.

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ÇALIŞMALAR

- Mustafa Kemal'in önderliğinde yürütülen Kurtuluş Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra yeni bir devlet olarak 1923'te Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyet'le birlikte Türk toplumunun yüzyıllardan beri süregelen yönetim, siyaset ve kültür yapısını temellerinden değiştiren devrimler başarıyla sonuçlanmıştır. Saltanat, hilafet kaldırılmış; yönetim merkezi İstanbul'dan Ankara'ya alınmıştır. Eğitim birliği sağlanmış, Şeriat hukukunun yerini Batı hukuku, Batılı yaşam biçimi almıştır.
- Dil ve yazı devrimi de bu baş döndürücü yenilikler halkasının çok önemli bir noktasında yer almıştır.

Yazı ve Dil Devrimi

- 1 Kasım 1928 tarih ve 1353 sayılı Türk Harfleri Yasası'yla Arap harflerinin yerine, Latin kökenli yeni Türk harfleri kabul edildi.
- Bu yasa, 3 Kasım 1928'de yürürlüğe girdi.
- Uygulamada resmî defterler, resmî belgeler gibi alanlarda en son 1930 yılının Haziran ayına kadar süre tanındı.
- Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen yeniliklerin pek çoğu gibi, yazı konusundaki tartışmalar da aslında daha eskilere gider. Aslında yazı sorunu Cumhuriyet'ten önce de zaman zaman tartışılan konular arasında yer almıştı.

- Başlangıçta Göktürk ve Uygur harflerini kullanan Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra Arap harflerini kullanmaya başladılar.
- Ancak Arap alfabesi Türkçenin ses özelliklerine uygun değildir.
- Çünkü Türkçe ünlüleri bol bir dildir oysa Arap alfabesinde ünlüler gösterilmez. Ünlüler yerine harekeler kullanılır.
- Ayrıca Arap alfabesinde Türk halkının tam olarak söyleyemediği birtakım harfler vardır (ayn ve hırıltılı h gibi).

- Bundan başka Türk basım tekniğinin gelişmesi bakımından da bazı olumsuzlukları bilinen Arap harfleri, telgraf gibi teknik araçları kullanmakta da zorluklar doğuruyordu.
- Arap harflerinde bir sözcüğü birkaç türlü okumak mümkündü.
- Sözcelişi, Türkçe “kut” sözcüğü ile Arapça kuvvet sözcüğü aynı harflerle yazılır; yine Arapça “gıda” anlamına gelen “küt” sözcüğünün yazımı da aynıdır.
- “Terzi” sözcüğüyle “dürzü” sözcüğünün yazımı aynıdır.

- Mustafa Kemal, 1 Kasım 1928’de Türkiye Büyük Millet Meclisini açarken oradakilere şöyle seslenir:
- “Sevgili arkadaşlarım! Her şeyden önce her gelişmenin ilk yapıtaşı olan soruna değinmek isterim.
- Büyük Türk ulusuna onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol dışında, kolay bir okuma yazma anahtarı vermek gereklidir.
- Büyük Türk ulusu, bilgisizlikten az emekle, kısa yoldan ancak kendi güzel ve soylu diline kolay uyan böyle bir araçla kurtulabilir.

- Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin kökeninden alınan Türk alfabesidir.
- Yalın bir deneyim, Latin kökenli Türk harflerinin Türk diline ne denli uygun olduğunu kentte ve köyde yaşlı ilerlemiş Türk evlatlarının ne denli kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır.
- Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararıyla Türk harflerinin kesinlik ve yasallık kazanması bu ülkenin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır.

- Sevgili arkadaşlar! Yüksek ve ölümsüz armağanınızla büyük Türk ulusu yeni bir ışık evrenine girecektir.” (TBMM, Zabıt Ceridesi, cilt 5: 1928/1929, s. 5).
- Atatürk 1 Kasım 1928 Perşembe günü saat 14.00’ten sonra parlamentoda yaptığı bu konuşmayla yeni Türk harflerinin kabulü yolunda Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine büyük bir ışık tutmuştu.
- Hıfzı Veldet Velidedeoğlu’nun deyişiyle: “Kendi özlemindeki devrim ışığıydı bu.”

- Tasarı yasalaşmadan önce İsmet İnönü ve Refik Koraltan'dan sonra söz alan M. E. Yurdakul'un konuşması bugünün Türkçesiyle şöyledir:
- “Sevgili arkadaşlar! Arap harfleri bilimin ve sanatın sesini halkın içerisine götüremiyordu.
- İlericilik, uygarlığın ruhunu halkın içerisine yaymıyordu.
- Aydın zümre ile halk zümresi arasında uçurumlar vardı, yüksek duvarlar vardı; millî eğitimi yaymaya, bilim ve sanatı halkın içerisine götürmeye, ilerilik ve uygarlığı halkın içerisine yaymaya en büyük araç ve etken olacak olan bu yeni Türk harfleridir. (...)

- Türk ulusu bu yeni harflerle yeni bilimini, yeni sanatını, yeni gelişmesini ve yeni evrenini yaratacaktır.”
- Emre Kongar, Atatürk devrimlerinin biri siyasal, biri ideolojik olmak üzere iki temel niteliğinden söz ediyor.
- Siyasal olarak, padişahın (halifenin) dinsel ve geleneksel kaynaklı buyurma gücünü, ulusa ya da halk kaynaklı bir buyurma gücüne dönüştürmeyi amaçlıyordu.

- İdeolojik olarak da Batılı bir toplum yaratmayı amaçlıyordu.
- İşte bu iki amaç açısından Harf Devrimi gibi yenilikler gerekliydi, kaçınılmazdı.
- Ancak zordu da... Böyle bir zorluğu aşabilecek devlet adamı yeryüzünde çok azdır.
- Yazı devrimi de Türk ulusunun çağdaşlaşması yolunda M. Kemal'in gerçekleştirdiği devrimlerin, hiç kuşkusuz, en önemlilerindendir.

- Anadolu ağızları üzerine ilk çalışmalar XIX. yüzyılın ikinci yarısında Maksimov'la başlamıştır.
- Türkiye'de bu yöndeki çalışmalar özellikle 1932'deki Türk Dil Devrimi'nden sonra gündeme gelmiştir.
- Türkçenin yabancı sözcüklerden arındırılması ve yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkların giderilmesini amaçlayan bu çalışmalar için ilk olarak halk ağzı ya da eski metinlerdeki sözcüklerin tespiti çalışmalarına başlanmıştır.

1932-1934'teki derleme seferberliği sonucu, 6 cilt olarak Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi yayınlanmıştır. Ancak bu yayınlar, ihtiyacı karşılayacak nitelikte olmadığından 1952 yılında derleme çalışmaları Türk Dil Kurumu tarafından yeniden başlatılmış ve sonuç olarak 12 ciltlik Derleme Sözlüğü yayımlanmıştır. Türkçe köklerden sözcük türetme yerine Arapça köklerden “şeniyet”, “mefkûre” gibi sözcükleri türeten Ziya Gökalp'ın düşüncelerinde kimi çelişkiler olsa da Osmanlıca, bu yazarların başlattığı sadeleşme akımıyla sarsılmıştır. Türkçede sadeleşme ve millîleşme artık toplum tarafından kabul görmeye başlamıştır. Türkçe ülküsü, artık özlemenden eyleme geçmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde uluslaşma sürecini tamamlayan Türk devriminin ya da Atatürk devrimlerinin en önemli basamaklarından ilki, hiç kuşkusuz, Cumhuriyet'in kuruluşundan dört yıl sonra yapılan Harf Devrimi; ikincisi de Cumhuriyet'in kuruluşundan dokuz yıl sonra yaşama geçen Dil Devrimi'dir.

Yazı Devrimi'nin Dil Devrimi'nden önce başlatılması; gerçekten derin bir sezginin, derin bir dil duygusunun göstergesidir.

Atatürk, ‘Bizim zengin, uyumlu dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir.’ derken, öncelikle dilsel bir gereksinimi vurgular; ulusumuzun ‘güzel ve soylu diline kolay uyan’ bu aracın bizi ‘az emekle, kısa yoldan’ kurtaracağını söylediği ‘bilisizlik’ de aynı zamanda dilsel bir bilisizliktir.

Hiç kuşkusuz başka yararları da vardır Yazı Devrimi’nin, okuyup yazmayı kolaylaştırması gibi. (...) Gerçekten yeni alfabenin benimsenmesinin salt bir yazı değişimi olarak kalmayacağını o dönemin devrimcileri de tutucuları da seziyorlardı.

Falih Rıfkı Atay, ‘Yeni yazı Türkçeleşme hareketine hız vermiştir. Osmanlıcanın devam etmesine imkân yoktu.’ der.

Gerçekten de eğitimin yaygınlaşmaya, okuyanların sayısının hızla çoğalmaya başladığı bir dönemde Osmanlı yazı dili öğelerinin dilimize eskiden olduğundan da fazla karışması işten bile değilken yeni yazı buna olanak vermedi.

Tam tersine Hıfzı Veldet Velidedeoğlu’nun söylediği gibi, ‘Harf Devrimi kesinlikle Dil Devrimi’ni, yani karma bir dil olan Osmanlıcadan ulusal bir dil olan Türkçeye geçişi getirecekti ve nitekim getirdi de.’

Dil Devrimi'ni Türkçe ile düşünmeyi, Türkçenin bütün bilim, sanat ve teknik kavramları karşılayacak yolda gelişmesini sağlayan eylemdir diye tanımlayabiliriz.

Dil bilimci Kâmile İmer: "Dili daha çok yerli ögelerin egemen olduğu bir kültür dili durumuna getirmek amacıyla yapılan ve devletin desteğini kazanmış olan ulus çapındaki dili geliştirme eylemine 'Dil Devrimi' adı verilmektedir." (Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi (1976), Ankara, TDK Yayınları, s. 31 ve ötesi) der.

Dil Devrimi, dil bilimcilerin belirttiği gibi, doğrudan dilin gelişmesiyle ilgilidir. Devrim süreciyle yüzyıllarca Türkçenin unutulmuş sözcükleri kullanılır olmuş, işletilemeyen ek-kök ya da gövdeleri işlerlik kazanmış; böylece dilimiz, Mustafa Kemal'in de belirttiği gibi "bilinçle" ele alınmıştır.

Dilde devrim yapılamayacağını, türetme işinde "aşırılığa" kaçıldığını öne sürenlerse yapılan eylemin Türkçenin işlenmesi olduğunu göz ardı ederek ve Dil Devrimi'ni sözcük türetme eylemiyle sınırlı tutarak, türetilen sözcükleri de devrimi de küçümsemişlerdir.

Yine İmer'in söylediği gibi, "Dil Devrimi'nin gerçekleşmesini sağlayan etkenler, aynı zamanda onun amaçlarını ortaya koymaktadır.

Uluslaşma etkeni; dili yabancı öğelerden temizlemeyi, öteki de kültür dili durumuna getirmeyi amaçlamaktadır.

Bu amaçların olumlu sonuçlar vermesi, ortaya çıkan ürünlerin toplumun malı olmasına bağlıdır.

Devletin desteği olmaksızın dilde yapılan devrim, bireysel bir eylem olarak kalır; topluma mal olmaz.

Dil Devrimi'nin hazırlık evresindeki çabalar, bunun en güzel örnekleridir.

Türk Dil Devrimi'nin hazırlık evresi olarak nitelendirebileceğimiz ve Tanzimat Fermanı ile başlayan dönemdeki dili temizleme isteği, toplumu kapsayamamıştır. “

Dil Devrimi hızla topluma mal olmaya başlamışken özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra devrime eleştiriler yoğunlaşır.

“Dili değiştirmeye kalkan biz değiliz ki! Bu dil, en aşağı yüz yıldan beri sürekli değişiyor. Niçin değişiyor. Bir kişi öyle dilemiş de buyurmuş, onun için mi değişiyor? Olur mu öyle şey? Yüz yıldan beri sürekli değişiyorsa demek ki bir sıkıntısı var, kendi kendine yetmiyor, kendini beğenmiyor, sınırları dar geliyor.” (Söyleşiler (1962), TDK Yayını, s. 113.) demektedir Nurullah Ataç.

Hiçbir dil kendi kendine değişemez, gelişemez. Tarihin hiçbir döneminde hiçbir dil, kendi akışına bırakılmamıştır. Gelişmiş toplumlar; bilim, sanat ve uygulamada (teknikte) attıkları her adımı; yeni sözcüklerle, yeni kavramlarla adlandırmışlardır.

Üstelik dünyada, dilde devrim yapan ilk ve tek ülke Türkiye değildir.

Almanya, Macaristan, İsrail ve Norveç; Türkiye'den çok çok önce dilde devrim yapma gereksinimi duymuşlardır (K. İmer, aynı yapıt, s. 36 ve ötesi).

2000’li yıllara gelindiğinde Dil Devrimi’ni ve devrimle kazanılan sözcükleri karalayanlardan yaşamda olanlar gibi, devrim karşıtlarının ardılları da “deli” diye anılan Ataç’ın ve öteki devrimcilerin yarattığı sözcüklerle konuşup yazmaya başlayacaklardır.

Atatürk’ün kurduğu Türk Dil Kurumuyla Dil Devrimi’ni savunanların hiçbir yapıtında, konuşmasında sözcük yasaklama girişimi; kişileri, kurumları kullandıkları dile bakarak eleştiren, türlü sıfatlarla anan ve adlandıran yoktur.

Hiç kimse “imkân, cevap, mesele, hürriyet...” gibi sözcükleri kullandığı için eleştirilmemiş, ceza almamış ama “olanak, yanıt, sorun, özgürlük...” gibi sözcükleri kullananlar uyarılmış, soruşturma geçirmiş, kimi öğretmenler sürgünle cezalandırılmıştır.

Eleştiri adıyla büyüyen ve örgütlü tepkiye dönüşen bu saldırılar, meyvesini 1980’lerin başında vermiş, Atatürk’ün Türk Dil Kurumu, olağanüstü bir dönemde militarizmin gücüne yaslananlar tarafından kapatılmıştır.

b) Atatürk ve Türk Dili

Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın ardından yeni bir savaşı başlattı.

Bu, Türk toplumunu her alanda değiştirme, çağdaşlaştırma savaşıydı.

Cumhuriyet ilan edildi; halifelik, saltanat kaldırıldı; eğitim ve öğretimde birlik sağlandı; yargıda, giyim ve kuşamda yenilikler yapıldı.

Uluslararası saat ve takvim benimsendi. Atatürk bu devrimlerle çağdaş ve ileri bir ulus yaratmayı amaçlıyordu.

Yazı konusunda olduğu gibi, dil konusundaki tartışmalar da Tanzimat'tan beri süregelmekteydi. Cumhuriyet'le birlikte güçlenen ulusçuluk, halkçılık gibi ilkeler, dilde de bir devrimi gerektiriyordu. Atatürk'ün deyişiyle “dilimizi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak” gerekiyordu. Harf Devrimi'nden sonra Atatürk, dil konusunu da ele aldı. 1 Eylül 1929'da okullardan Arapça ve Farsça dersleri kaldırıldı. Bu, dilimizin yabancı sözcüklerden arınmasında önemli bir adımdı. Harf Devrimi için kurulmuş olan “dil encümeni” bir yandan dilimizin arıtılması için de çalışıyordu. Böylece dilimizi arılaştırmanın, özleştirmenin koşulları hazırlanıyordu.

Nisan 1931’de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kuruldu. Tarihimiz kadar dilimizin araştırılması da önemliydi.

Atatürk “Artık dil işlerini düşünecek zaman gelmiştir.” dedi.12 Temmuz 1932’de Türk Dil Kurumu (O zamanki adıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti) kuruldu.

Ardından 26 Eylül’de Birinci Türk Dil Kurultayı toplandı (26 Eylül, ülkemizde her yıl Dil Bayramı olarak kutlanıyor.). Aynı kurultayda Türkçenin kökeninin çok eskilere gittiği ve yaygın bir dil olduğu belirtilmiş, yapılacak çalışmalar şöyle belirlenmiştir:

Osmanlıca sözcüklere Türkçe karşılıklar bulmak,
Eski belgelerden Türkçe sözcükleri tarayıp yeniden
kullanım alanına çıkarmak,
Anadolu halkının kullandığı Türkçe sözcükleri derlemek,
kullanım alanına sürüp yaymak,
Türkçenin tarihini araştırmak, kökenine yönelmek;
Türkçenin yapısını, sözcük köklerini, eklerini incelemek,

Yeni Türkçe sözcükler türetmek, özellikle bilim dallarındaki ihtiyacı karşılamak üzere terim yaratma yollarına gitmek.

Görüldüğü gibi bugüne dek dilimizin özleşmesi için yapılan işlere yukarıdaki kararlar ışık tutmuş, yani dil adına yapılan işlerin temeli Mustafa Kemal'in desteğiyle atılmıştır.

1934 yılında toplanan II. Kurultay'da da derleme, dil bilgisi, kitap tarama ve folklor çalışmaları sürdürülmüştür.

II. Kurultay, bir bakıma I. Kurultay'ın ürünlerinin sergilendiği ve tartışıldığı kurultay olmuştur.

III. Kurultay'da ise köken sorunlarını çözmede bir kuram, bir öneri niteliğinde olan Güneş Dil Teorisi ağırlık kazanmıştır.

Bu kurama göre başka dillere bağlanamayan sözcükler Türkçe sayılmıştır.

Bu arada aynı toplantıda '**ata**' sözcüğü de tartışılmış, bu sözcüğün Türkçe olduğu sonucuna varılmıştır.

Atatürk'ün dilimizle ilgili sözleri;

Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sevip onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği sonsuz felaketler içinde ahlakını, göreneklerini, anılarını, çıkarlarını kısacası; bugün kendisini millet yapan her niteliğini, dili sayesinde korunduğunu görüyor. Türk dili, Türk ulusunun yüreğidir, beynidir. Türk demek, dil demektir.

“Türk milletindenim.” diyen kişi, her şeyden önce kesinlikle Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir kişi, Türk kültürüne ve milletine bağlılığını öne sürerse buna inanmak doğru olmaz. Milliyetin çok bariz vasıflarından biri dildir. Türk dilinin özleştirilmesi, zenginleştirilmesi ve kamuoyuna bunların benimsetilmesi için bütün yayın araçlarından yararlanmalıyız. Başka dillerdeki her bir sözcüğe karşılık olarak dilimizde, en az bir sözcük bulmak ya da türetmek gerekir.

Türk dili, dillerin en zenginlerindendir. Yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır. Bizim milliyetçiliğimizin esası, dil birliğinin korunmasıyla mümkün olacaktır. Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Amacımız, Türk dilinin öz zenginliğini ortaya çıkarmak, onu dünya dilleri arasında, değerine yaraşır yüksekliğe erdirmektir. En güzel ve ileri bir iş olarak türlü bilimlere ilişkin Türkçe terimler türetilmiş ve bu yolla dilimiz yabancı dillerin etkisinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır.

Türk dili zengin, geniş bir dildir. Bütün kavramları anlatma yeteneği vardır. Yalnız, onun bütün varlıklarını aramak, bulmak, toplamak, onlar üzerinde işlemek gereklidir.

Öyle istiyorum ki Türkçe bilimsel yöntemlerle kurallarını ortaya koysun. Bütün dallarda yazı yazanlar; bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği, güzel, uyumlu dilimizi kullansınlar.

Güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Nitekim biz Türklük davasını böyle bir müspet ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Gaye, bugünkü ve yarınki Türk'ün medeniyetini kucaklayacak en güzel ve en ahenkli Türkçedir. Bir ulusun dili, bütün bilim kavramlarını oluşturacak şekilde gelişmemişse o ulusun bilim ve kültür alanında bir varlık göstermesi beklenemez.

c) Türk Dilinin Zenginliğı

Her dilde başka dillerden geçmiş alıntı sözcükler vardır. Ancak bu alıntı sözcükler, girmiş olduğı dilin kurallarına uydurulur.

Bir dil, başka dillerden aldığı sözcüğü kendi kurallarına uydurabildiğı yani millîleştirebildiğı ölçüde güçlüdür.

Kimi yorumların tersine Atatürk, ölünceye dek özleştirme çabasından vazgeçmemiştir. Onun koyduğı amaç ve ilkelere bağılı olarak çalışmalar hızlanmış; on bir ciltlik Derleme Sözlüğü, sekiz ciltlik Tarama Sözlüğü birer dev yapıt olarak ortaya çıkmıştır.

Derleme işlerinin yanı sıra dilimizdeki yabancı sözcüklere karşılıklar aranmıştır.

TDK, derleme ve tarama işine bizzat el atmıştır. Ayrıca Türk Dil Kurumunda şu kollar bulunmaktaydı:

Derleme ve Tarama,

Dil bilim ve Dil bilgisi,

Sözlük, Terim, Yayın ve Tanıtma kolları. Derleme ve Tarama Kolu: Anadolu ağızlarından derlemeler yapar, eski metinlerden Türkçe sözleri tarayarak sözlükler hazırlar.

Bu sözlükler, başlangıçta yabancı sözlere Türkçe karşılıklar bulmak amacıyla hazırlanmışsa da daha çok lehçe bilgisi (dialectologie) ve metin bilgisi (philologie) alanlarında yararlanılan sözlükler olarak kullanılmaktadır. Lehçe bilgisi ile ilgili sözlükler şunlardır:

1.Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları – Tarama dergisi I, 1934 Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları - Tarama dergisi II (Türkçeden Osmanlıcaya indeks), 1934.

Bu sözlükte Anadolu ağızlarından, çeşitli Türk lehçelerinden ve Osmanlıca sözlüklerden toplanan veriler bir araya getirilmiştir.

2. Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme dergisi I - VI, 1939-1957.

İlk üç cilt asıl sözlük, IV. cilt ilk üç cilde girmeyen sözleri içine alan ek (ulama) cildir. V. cilt dizindir. VI. ciltte ise folklorla ilgili sözler toplanmıştır.

V. cilt Osmanlıcadan Türkçeye dizindir.

3. Derleme Sözlüğü I-XII, 1963-1981. Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme dergisinin yeni derlemelerle genişletilmesi ve geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

Sözlük, XI. ciltte tamamlanmıştır.

XII. cilde ise ilk on bir cilde girmeyen sözler alınmıştır.

Derleme, tarama, türetme ve sözcükleri birleştirme gibi yollarla yeni sözcükler bulunmuştur.

Yazı dilimiz, elde edilen bu sözcüklerle güçlenip zenginleşmiştir.

Atatürk, Sivas'ta 1937 yılında ders vermiş; *üçgen, açıl, kenar* gibi terimleri ilk defa kendisi kullanmıştır.

Ayrıca Atatürk, bir de Türkçe terimlerden oluşan Geometri isimli matematik kitabı yazmıştır (1937 yılında basılmıştır.).

Terim çalışmalarında onun bu tutumu, bu alanda çalışacaklara örnek olmuştur.

Bugün Türkçemizi zenginleştiren *etki, katkı, gözlem, yetki, sorumlu, toplum, önem, konu, yüzey, kazı, uzay, eylem, örgüt, konut, sınav, öğretmen, öğrenci, taşıt* gibi yüzlerce sözcük bu özleştirme çabalarının sonunda dilimize *türetme* yöntemiyle kazandırılmıştır.

Dilimiz, yaklaşık 160 kadar yapım ekiyle çok üretken ve doğurgan bir dil özelliği taşımaktadır.

Bu durum, Türkçenin öteki dillerden üstünlüğünün (üretkenliğinin) somut kanıtıdır. *Yanıt, ulus* gibi sözcükler yeniden diriltilmiş (tarama yöntemi ile); *doruk, sıvı, konuk* gibi sözcükler halk dilinden derlenerek (derleme yöntemi ile) yazı diline aktarılmıştır.

Dil Devrimi başlamadan önce sözlüğümüzde 30.000 sözcük varken, bugün bu sayı 100.000'in üzerindedir.

TDK, Büyük Türkçe Sözlük'te söz, deyim, terim ve ad olmak üzere toplam 616.767 söz varlığı bulunmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gazetelerdeki Türkçe sözcük oranı % 30'u ancak aşabildiği hâlde, bugün bu oran, % 75'in üstündedir.

Dil Kurumunun çalışmalarının yanı sıra dilimizin özleşmesine gönül veren, Türkçeye büyük bir tutkuyla bağlanan yazarların, ozanların da geldiğimiz bu “mutlu son”da payı büyüktür.

Türkçe, günümüzde 12 milyon kilometre karelik alana yayılmıştır.

Günümüzde Türkçe konuşan kişi sayısı 250-300 milyon civarındadır (Kaynaklar arası fark vardır.).

Günümüzde Türkçenin iki uzak, on dokuz yakın lehçesi vardır (Bu bilgi buradaki ders notlarımıza göredir.).

Türkçe, UNESCO'nun araştırmasına göre dünyada konuşulan ana dilleri arasında üçüncü; ulusal diller arasında beşinci sırada yer almaktadır.

Günümüz Türkiye Türkçesi kültür, sanat ve bilim yapılabilecek yeterliliğe sahiptir.

Yeter ki bu dile gereken değer verilsin ve bu dil tüm olanaklarıyla kullanılabilsin!

KONUyla İLGİLİ SORULAR

1) Aşağıdakilerden hangisi Yeni Lisan Hareketi'ni başlatanlardan biri değildir?

- a) Ömer Seyfettin b) Yahya Kemal c) Ziya Gökalp
d) Âkil Koyuncu e) Ali Canip

2) Türk Dil Kurumu, aşağıdaki tarihlerin hangisinde kurulmuştur?

- a) 12 Temmuz 1932 b) 26 Eylül 1928 c) 3 Mart 1924
d) 10 Kasım 1931 e) 3 Kasım 1911

3) Latin alfabesi, aşağıdaki tarihlerin hangisinde resmen kabul edilmiştir?

- a) 26 Eylül 1930 b) 23 Nisan 1928 c) 3 Kasım 1928

4) Latin alfabesinin resmen yürürlüğe girdiği tarih, aşağıdakilerden hangisidir ?

a)26 Eylül 1930 b) 23 Nisan 1928 c)3 Kasım 1928

d)23 Nisan 1923 e)1 Kasım 1928

5) Aşağıdakilerden hangisi, ülkemizde dil bayramı olarak kutlanılmaktadır?

a)23 Nisan b)26 Eylül c)10 Ağustos

d)14 Mart e)29 Ekim

Cevap Anahtarı:

1)B, 2)A,3)E, 4)C, 5)B

Yararlanılan ve Tavsiye Edilen Kaynaklar

1. Hatiboğlu, Vecihe (1981), **Ölümsüz Atatürk ve Dil Devrimi**, 2. baskı, Ankara, TDK Yayınları.
2. Kavcar, Cahit (1982), **Edebiyat ve Eğitim**, Ankara, AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
3. Özdemir, Emin (1969), **Dil Devrimimiz**, 2. baskı, Ankara, TDK Yayınları.
4. Canpolat, Mustafa (1979), **Türkiye’de Yazı Devrimi Girişimleri**, (Türk Dil Kurumu’nca yayınlanan Yazı Devrimi adlı kitapta yer alan konuşma).
5. Kongar, Emre, **Yazı Devrimi nin Gerçek Anlamı**, (Yazı Devrimi adlı kitapta yer alan konuşma).

5. Kongar, Emre, ***Yazı Devriminin Gerçek Anlamı***, (Yazı Devrimi adlı kitapta yer alan konuşma).
6. Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, ***Yazı Devriminden Dil Devrimine*** (Yazı Devrimi adlı kitapta yayınlanan konuşma).
7. Levent, Agâh Sırrı (1960), ***Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri***, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları,
8. Ateş, Kemal (2011), ***Türk Dili***, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
9. www. AÖF, Türk Dili I Ders Notları.

10. Korkmaz, Zeynep ve Diğerleri (2003), Yükseköğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara, Yargı Yayınevi.

11. Yavuz, Kemal ve Diğerleri (1996), Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri, İstanbul, Bayrak Yayınevi.

12. “Atatürk’ün Kurduğu Türk Dil Kurumu 86 Yaşında. Dilde Devrim Başarılı Olmuştur!”, Çağdaş Türk Dili dergisi, Şiir Özel Sayısı: I, S. 365, Temmuz 2018.

13. www.ataturkinkilaplari.com